

integrationsopgave og lærernes intentioner om ikke at gøre forskel langs etniske skel synes i stor udstrækning at strande på skolens institutionelle logikker og den praksis, de foranlediger hos børn og lærere i skolen“ (s. 433). Yderligere viser hun, at ballade ikke kan forklares med en særlig etnisk kultur, fordi der ikke findes én etnisk kultur i skolen, men også fordi modstand mod skolen eksisterer i andre samfund og til andre tider. Ballade er derfor snarere en praksisform, der eksisterer som en institutionslogik for børnene.

Overordnet formår Gilliam på fin vis at skildre den kompleksitet, der kendetegner skolefeltet i Danmark, både empirisk og teoretisk. Bogen er dog for lang, og det kan betyde, at dens gode budskaber går tabt i den teoretiske kompleksitet. Når det er sagt, er niveauet og detaljeringsgraden i Gilliams teoretiske overblik en belønning i sig selv, når man er kommet igennem den teoritunge første og anden del, og man læser beriget videre til den mere empirisk baserede del af bogen.

Bogen er et solidt bidrag til den antropologiske forskning om etniske minoritetsbørn i det danske uddannelsessystem og tør give udfordrende og provokerende konklusioner om den folkeskole, som de fleste kender og har en holdning til, og som samtidig er et varmt politisk emne i nutidens danske samfund.

*Gry Ellegaard Thorsen
Cand.scient.anth.
Care Perú, Peru*

KIRSTEN HASTRUP (red.): Mellem mennesker. En grundbog i antropologisk forskningsetik. København: Hans Reitzels Forlag 2009. 432 sider. ISBN 978-87-412-5329-9. Pris: 425 kr.

Der er mange gode grunde til at lægge mærke til udgivelsen af en bog om antropologisk forskningsetik i Danmark. Etik er ingenlunde et nyt emne inden for faget, det har blot savnet skriftlighed. Jeg husker engang i midten af 1960'erne, hvor der på Institut for Etnologi og Antropologi, Københavns Universitet, blev diskuteret et forslag om et etisk kodeks, som antropologer skulle underskrive, på samme måde som læger afgiver lægeløfte ved kandidateksamen. Formålet var herigennem at forpligte antropologen til at beskytte de undersøgte mennesker mod utilsigtede skadevirkninger, opstået blandt andet gennem feltarbejde og publicering.

Modsat moral udgør etik en flerhed, der udformer en mængde forskellige faglige rum. Med henvisning til det vanskelige i at finde en dækkende formulering for forskningens mangesidighed afstod man således fra at vedtage et etisk kodeks, idet man dog fortsatte med at betragte beskyttelse af og forsvar for de undersøgte folk som antropologiske kerneværdier, hvor beskrivelsens præcision

og fortolkningens troværdighed forblev et samvittighedsspørgsmål for antropologen. Som noget frivilligt, men som noget, man forventedes at leve op til.

Ethvert forsøg på formulering af et overordnet antropologisk standpunkt vil næsten pr. automatik afføde diskussion i de faglige cirkler. Manglende konsensus, for at sige det mildt. Dette problem har man foregrebet ved at lade 15 antropologer, alle med tilknytning til Institut for Antropologi, Københavns Universitet, så at sige levere billedstoffet i artikelform, hvor de beskriver den praksis, hvis etiske implikationer oftest knytter sig til den enkelte forfatters feltarbejde. Der er 13 artikler, hvoraf to har to forfattere.

Artikelsamlingen kommer vidt omkring. Det er ikke for meget at påstå, at feltarbejde i denne sammenhæng får tildelt nye råderum for antropologisk metode. Således defineres felten blandt andet som det, der foregår på en hospitalsafdeling for rehabilitering, på en intensivafdeling, i retspsykiatrien, i biografisk skildring, i konfliktzoner, men også i mere almindeligt etnografisk feltregi.

I det etiske felt berører artiklerne en bred vifte af dilemmaer, der giver anledning til såvel faglige som mere personlige refleksioner. Etiske dilemmaer fremstår i antropologens arbejde „så kontroversielle og pinlige, at man end ikke vover at italesætte dem og dele dem med sine kolleger, men lader dem forblive i feltnoterne eller i hukommelsen som en gråzone af mislykket tvivl om faglig formåen“ (Anja Marie Bornø Jensen, s. 135). Således påvises også antropologens „forpligtelse til at redegøre for sine veje ind og ud ad den felt, hun arbejder i, såvel som til på behørig vis at kontekstualisere de fænomener, hun arbejder med“ (Helene Risør, s. 131).

Den etiske udfordring gemmer sig i pinligt sensitive emner, som på grund af faglig akademisk konvention enten udelades eller behandles stedmoderligt. Dette er for nogle den etiske udfordring, der forstærker det etiske felt, fra retvisende norm til engageret fornyelse.

Indhold

Kirsten Hastrup indrammer de 13 artikler ved i det indledende kapitel „Videnskabelig praksis. Det etiske felt i antropologien“ at udrede etikkens rødder i antikken, fra Aristoteles til Harald Høffding, og for som metaetisk tovholder i det afsluttende kapitel „Refleksiv etik. Antropologiens sociale engagement“ at opsummere indholdet som rummende fire dimensioner: 1) det direkte møde med mennesker, 2) den moralske horisont omkring dette møde, 3) den faglige interesse bag forskningen og 4) den videnskabelige fremstilling af den opnåede indsigt.

Med frisk afsæt i faglig forargelse påpeger Bjarke Oxlund den ringe opmærksomhed, antropologien traditionelt har ydet kærlighed og affektion, idet han i

artiklen „Kærlighedens topografi. Forskning som rejse i et moralsk landskab“ med eksempel fra parforhold på en sydafrikansk universitetscampus argumenterer for forskerens vilje til at dekonstruere egne værdier til fordel for at lade det etnografiske materiale komme til at fremstå som en kontinuert etisk fortælling.

Således er der i de fleste artikler tale om etik som fænomener, der udæsker forskeren i felten som netop dilemmaer, hvis samvittighedsfulde løsning således kan fremstå som en art tilståelsessager. I Karsten Pærregaards artikel „Etisk mestring. Dansk-argentinsk intermezzo i antropologisk optik“, der handler om hans forskning blandt danskere i Argentina, sættes ikke blot forskerens egen danskhed på spil, der redegøres også for det relevante i frigørelsen af data fra forskningsfeltet og forskerens personlige engagement. Og ligesom flere andre artikler afslører denne vigtigheden af at konfrontere data med den virkelighedsfornægtende diskurs, som spin, medier, presse, film etc. ofte tildeler vigtige emner. Ligesom den fører bevis for den etiske fordring, der påhviler forskeren i så henseende.

Et dominerende etnisk perspektiv på konflikt bliver i Birgitte Refslund Sørensens artikel „Rivaliserende repræsentationer. Antropologi om og i Sri Lankas konflikt“ korrigeret ved inddragelse af politiske patron-klient-relationer, regionale tilhørsforhold, kaste, klasse, køn og uddannelse i forståelsen af baggrunden for den åbne konflikt.

Frustration og disciplinering af affekt udspænder i Lotte Buchs artikel „Moralsk positionering. Feltarbejde i de besatte palæstinensiske områder“ det etiske felt i mødet med informanterne og forståelsen og beskrivelsen af deres tale og tavshed om deres lidelser.

Voldsudøvelse, selvtægt og lynchning forties af juridiske og moralske grunde, hvilket medfører etiske overvejelser med hensyn til fremstillingen af den specifikke kulturelle kontekst, beskriver Helene Risør i „Voldelig død. Moralske fællesskaber i Bolivia“.

Den videnskabelige fremstilling af den opnåede indsigt er i høj grad et spørgsmål om ansvar. Helle Bundgaard diskuterer i „Diskursiv lukning. Etiske dilemmaer i dansk minoritetsforskning“ sin erfaring fra fremstilling af ny viden om tosprogede børnehavebørn. Specielt diskuteres en overdreven økonomiseringen med berettermodellen, som risikerer at afslutte historien, før den er fortalt færdig;

Kirsten Hastrup gør sig i artiklen „Biografisk ansvar. Indlevelse i en anden persons synsvinkel“ ligeledes diskursetiske overvejelser i arbejdet med biografisk skildring af Knud Rasmussen og kommer nærmest i en slags dialog med ham ved anerkendelse af historisk ontologis ydre rammer for bevidstheden om objektet, inklusive objektets bevidsthed om sig selv.

Fra sundhedsvæsenet henter følgende tre artikler deres materiale, på forskellig måde og med helt forskellige etiske problemer: Tine Tjørnhøj-Thomsen og Helle Ploug Hansen skriver i „Overskridelsens etik. Erfaring, analyse og repræsenta-

tion“ om rehabiliteringskurser for kræfttramte. Anne Marie Bornø Jensen skriver om organdonation i USA i „Tiltrækkende tragedier. Dilemmaer og sårbarhed i udforskningen af organdonation I USA“. Og Charlotte Bredahl Jacobsen og Katrine Schepelern Johansen skriver om træk fra dansk retspsykiatri i artiklen „Fortrolig viden. Formidlingspligt vs. tavshedspligt i sundhedsforskningen“.

Steffen Jöhncke argumenterer nærmest socialt indigneret for en kritisk, kontinuerlig dialog mellem akademisk og anvendt antropologi og beskæftiger sig med forskerens samfundsmæssige rolle i artiklen „Kritisk omtanke. Et forsvar for etiske dilemmaer i akademisk og anvendt antropologi“.

Cecilie Rubow skriver i artiklen „Makroetiske horisonter. Etnografiske interesser i Polynesien i to århundreder“ om oprindelige folks organisationer inddraget som element i det seneste af tre historiske stadiers etiske mellemværender i Cook Islands.

Heiko Henkel skriver om læringsmål og akademisk frihed under pres i aktuelt perspektiv i artiklen „Ansvarlig antropologiundervisning. Det professionelle, det pædagogiske og det politiske“.

Læsningen

To strukturer har vist sig langtidsholdbare, annammet ved forelæsninger, som de blev praktiseret i min tidlige studietid i begyndelsen af 60'erne. I begge trådte den talende ydmygt til side til fordel for det antropologiske anliggende, der hidrørte fra langvarige feltarbejder blandt fjerne folkeslag.

Den ene som en stærkt følt beskrivelse af felten, omhyggeligt udmalende, nærmest som litterær tekst, hvor nøglen til forståelsen var at finde i de beskrevne personers gerninger og egne kulturelt forankrede bevidsthed.

Den anden type forelæsning besad måske en strammere form for beskrivelse, hvis logik tog sigte mod mulige forklaringer, på afstand af de beskrevne folks begrebsrammer, men tilbød til gengæld en mulighed for tilhørernes analytiske medleven.

Den sidstnævnte frembyder vel nærmest en etic dataramme i modsætning til den førstes emic. En skelnen, som måske er gammeldags, men som det forekommer mig stadig optræder i forskelligt indbyrdes forhold i kapitlernes videnskabelse. Sprogligt har denne etic/emic skelnen intet med ordet etik at gøre, idet den hidrører fra ordene fonemic/fonetic, hvor bogens anliggendes etik kommer fra græsk ethos, bolig, hjem, om det tilvante eller vaner, sæd og skik, der opøves i det daglige. Meget lig moral, der kommer fra latin mos/mores, der oprindelig betød ønske, vilje. Det ved grundbogens læsere godt, og det er også kun for en god ordens skyld, at jeg nævner det.

Flere af bogens artikler argumenterer eksplicit for en sprængning af etnografiens traditionelle rammer, og der tildeles kun ringe opmærksomhed til hævdvundne faglige bastioner som for eksempel studiet af slægtskab. Ikke således at det på nogen måde antydes, at man har i sinde at opgive disse bastioner, snarere argumenteres der for, at det faglige engagement er med til at forme resultaterne, der på denne måde frisætter faget til at indgå i naboskab med andre videnskaber.

Det kan være medrivende læsning at følge de meget forskelligartede skildringer af antropologisk forskning, hvor stoffets indre nødvendighed forenes med forfatterens begejstring for at tildele sit emne en pointe i den fagetiske sammenhæng. Der er store forskelle i måden, hvorpå de forskellige forfattere redegør for deres emner og argumenterer for deres pointer, både hvad angår stil, udfoldelse af stoffet og den faglige perspektivering af etik.

Samtidig med at man kan tale om en faglig frigørelse, som nok er opløftende, kan man også tale om en udvidet faglig ansvarlighed, idet de fag, til hvem der inklineres, også kan hævde egen epistemologi og faglig etik. I denne sammenhæng havde det måske været værd at nævne en række organer til styring af etisk praksis, for eksempel Etisk Råd og Udvalget for Videnskabelig Redelighed, som medvirkende til udformningen af det moralfilosofiske landskab. Ikke mindst når flere forfattere ikke nøjes med antropologien som videnskabelig praksis, men henviser til antropologien som videnskab og endda som etableret videnskab.

Der synes at være forskelle i den optik, hvormed den enkelte forsker betragter sit genstandsfelt og tildeler sit eksempel vægt. Og det, uanset om eksemplet er hentet i en traditionelt etnografisk felt eller fra en hospitalsafdeling. På den måde er der forskel på den argumentation til fordel for det faglige argument, der fremgår af artiklens beskrivende del. Og der er således også forskel fra feltarbejdets traditionelle fordring om indlevelse til den argumentation, hvormed man tildeler etik placering i den forståelsesramme, der knytter sig til den valgte empiri.

Den skriftlige redelighed beror meget på loyal kildeangivelse ved brug af citater. Der er forskel på, hvorledes denne etiske fordring udmønter sig i skrivepraksis, men det skal da straks siges, at alle skriver vældig godt og i reglen fint løser dette problem. Men overdrivelsen af dette påbuds nødvendighed kan dukke op i en tekst og medføre afbrydelser i det narrative forløb. Som at køre på en afrikansk vaskebrætvej, hvor langsom kørsel er ulidelig, og en høj hastighed fører umærkeligt af sted over bumpene, men samtidig kan være fatal. Hvilket afstedkommer den almindelige læseform, der kaldes at skimme, hvor læsningen bliver overfladisk, kursorisk, fordi man ikke orker de mange henvisninger, der ikke bruges til andet end blot at nævne lignende emner og problemstillinger. Jeg nævner det, fordi det er en videnskabelig konvention, der er vigtig, men hvis overdrivelse stiller sig i vejen for det enkelte anliggende, der fortjener bedre.

Den gør læsningen abrupt.

Det samme gælder overdreven brug af tekniske termer, hvor de end ikke har belæg i fagsproget, med den følge, at teksten lukker sig om sig selv, fordi der tales med de indforståede og ikke til læseren. Ej heller til læseren fra de discipliner, hvortil man fagligt inklinerer.

Hermed rejser sig spørgsmålet, hvilken gruppe bogen henvender sig til? Jeg vil tro, at den sigter imod den almindeligt interesserede læser og den studerende inden for antropologi og beslægtede fag. Bogen betegner jo sig selv som grundbog, og jeg forestiller mig, at den måtte kunne anvendes tidligt i studiet. Måske mere fagspecifikt end den for længst hedengangne filosofikum.

Den enkelte artikel er forsynet med et kortfattet resumé af artiklens indhold og pointe forud for selve artiklens tekst. Når teksten fungerer og åbner sig, så man får chancen for at kunne ride med ovenpå og aktivere den, er det en sand fornøjelse, hvilket jeg må understrege er reglen mere end undtagelsen.

Det er bemærkelsesværdigt, at der foreligger en socialvidenskabelig bog på dansk. Så meget mere, som man forstår, at forfatterne modigt trodser et akademisk imperativ om at publicere på engelsk. Det kan dog ikke skjules, at det er engelsk, der er fagsproget, når det gælder kildelitteratur, publicering og fagterminologi. Der er gjort hæderlige anstrengelser for at fordanske mange engelske udtryk, og flere har vundet hævd i faget, men desværre ikke helt gennemført. Således er flere ord smuttet med på engelsk, ikke kun når de var fagudtryk og god latin, men også bare, fordi de lige lå på tungen. Det er lidt ærgerligt, fordi det kan forstyrre begreberne hos begge de nævnte målgrupper, og fordi der i de fleste tilfælde findes gode, dækkende ord på dansk. Men mest, fordi det ville havde understøttet forfatterens egen opfordring til at bedømme hensigten på dens udførelse i praksis.

Der er flere gode neologismer eller rettere ord, der er nye for mig, som frejdigt skrives ind i teksten som fordanskninger eller blot som nye ord. Men når jeg anbefales i min færden mellem mennesker at udøve toleration (sic!) – tolerance kan ytre sig repressivt – for at nærme mig det egentlige, kan jeg da lige fastslå, at heller ikke adjektiver som akademisk eller professionel er semantisk entydigt positive lige så lidt som substantivet kreativitet.

Forfatteroversigten bagest i bogen giver en kort præsentation af hver enkelt bidrager. Nok så vigtigt i den forbindelse er noteapparatet efter hver enkelt artikel, der oftest henviser til hovedstolen af forfatterens forskning.

Cecile Rubows mellemværender på Cook Islands i Polynesien kunne nok have fortjent et kort. Man kunne måske også have udfærdiget et emneregister. Det ville blandt andet have lettet læsningen på tværs af bogens artikler. Ligesom det havde været i overensstemmelse med bogens ambitionsniveau.

Allerbagest i bogen findes et navneregister, hvor blandt andre Henrik Zahle må se sig forbigået, idet man har sparet registrets sidste side efter W væk.

I løbet af de sidste cirka 20 år har begrebet etik fået fornyet aktualitet, idet man ikke længere blot taler om lægeetik, kristen etik eller presseetik. Tilskyndet ikke mindst af globaliseringen har enhver større erhvervsvirksomhed eller finansiell institution taget initiativ til at integrere etik i sin virksomhed eller ligefrem udarbejde et etisk regnskab, uden det dog har kunnet forhindre den finansielle krises opståen i 2008. Man taler for eksempel om CSR (corporate social responsibility) eller corporate citizenship (FN's Global Compact).

Det er således teknologiske fremskridt i den ydre verden som for eksempel fremkomsten af computeren, der faciliterer kommunikation, samkvem og ny bevidsthed, lokalt og globalt. Hævdelsen af eksempelvis menneskerettigheder og miljø rejser også en række nye, revolutionerende etiske spørgsmål for politikere og videnskab, humaniora såvel som samfundsvidenskab. Og selvfølgelig har de betydning for undervisning og forskning. Samtidig med at de vel er drivkraften bag denne bogs udgivelse, så er de det på afstand.

Den nødvendige nysgerrighed efter at tilvejebringe ny viden bringer naturligt nok forskersubjektet til artiklernes forgrund. Det giver også god mening, når man fokuserer på det universitetstilknyttede personale som den relevante part i de uddannelsesetiske problemer. Det har dobbeltfunktionen som forskere og undervisere. Vi har dog stadig til gode at få undersøgt, hvordan den antropologiske erfaring gestaltes, når antropologen beklæder en anden profession end den, uddannelsen sigter imod. Eller som intellektuel beskæftigelse. Ikke mindst, når man vil gøre fælles sag med andre fag. Fagets etiske fordring om at forstå de andre, også som professionelle, bringes her i spil. Steffen Jöhnckes artikel „Kritisk omtanke. Et forsvar for etiske dilemmaer i akademisk og anvendt antropologi“ engagerer sig netop i den retning.

Indrømmelser

Selvransagelse er vel et andet ord for reflektiv etik eller moralsk kvababbelse, og anmelderen vil ikke lægge skjul på de anfægtelser, det har medført at skulle udforme herværende skriftlige kritik. Jeg må vist også hellere bekende, at jeg faktisk har truffet flere af forfatterne tidligere. Nogle for mange år siden.

På baggrund af den ganske store fornøjelse, det har været at træffe dem igen, hvor de i selskab med nye bekendte formidler af deres forskningsmæssige overskud, har jeg ladet mig forlede til at fortælle om de gode indsigter, hver enkelt forfatter har befordret.

Det har hjulpet ikke så lidt, at man åbenbart fortsat diskuterer, om det er nødvendigt, at de undersøgte folk kan genkende sig selv, når de læser, hvad etnografen har skrevet om dem.

Det nævnes et sted som målet for undervisningen i faget at gøre studenterne til gode antropologer – og måske i sidste instans også til bedre mennesker.

Det sidste er allerede sket for anmelderen for mange år siden. Men jeg vil nu spørge mine antropologiske venner, om de mener, jeg er blevet en bedre antropolog her på det sidste. Idet jeg selvfølgelig venter med at spørge, til de selv har læst bogen.

*Jacob Clemmesen
Antropolog*

BODIL SELMER: Fyrmesteren. Beretning om et liv på kanten af havet. Chr. Heering 1843-1905. Esbjerg: Fiskeri- og Søfartsmuseets Forlag 2010. 255 sider. ISBN 978-78-90982-54-6. Pris: 229 kr.

Denne bog er en perle og ikke den mindste af slagsen. Den er fyldig, veludforsket, forbilledligt dokumenteret, med et dejligt billedmateriale, ualmindelig velskrevet og tankevækkende. Den har drivkraft fra forfatterens personlige engagement i noget af en familiegåde.

Fyrmester Chr. Heering fra Hanstholm, Bodil Selmers oldefar, er biografens udfordring, hvis liv og personlighed søges belyst og afdækket. Han blev født i 1843 og døde i 1905, var uddannet som styrmand og kaptajn i sin farbror Peter F. Heerings rederi. Gik siden i land, blev gift med Emilie Hansen fra Odense og blev ansat først ved fyret på Bovbjerg og siden på Hanstholm Fyr.

Selmer beretter indlevende, hvorledes hun via sin far blev sporet ind på opgaven med at klarlægge oldefaderens liv. I første omgang drejede det sig om at finde ud af, hvor han lå begravet! Den noget dystre historie er, at han døde på sindssygeanstalt, pænere benævnt Jyske Asyl. Hans grav blev fundet her efter megen søgen rundt i arkiver, og Selmer var klar over, at hun ikke kunne slippe opklaringsarbejdet igen. Allerede flere generationer før havde Chr. Heerings egne børn ytret et ønske om at få klarlagt, „hvilken person far egentlig var“ (s. 13). Dette ønske og behov aktualiseredes, blandt andet af nogle ærekrænkende skrivelser om faderen, som jeg skal vende tilbage til.

Selmer lærer os meget om den maritime verden i sejlådernes tid, både handelsflåden på de store have og om den hjemlige fiskerflåde. Vi får også indblik i fyrvæsen og redningsvæsen. Chr. Heering var opvokset under økonomisk beskedne kår på en mølle på Fyn. Tre brødre blev uddannet til styrmænd og kaptajn ved hjælp fra den velhavende farbror Peter F. Heering i København/Christianshavn.

Ved læsningen af en biografi har man en forventning om, som i en roman, gradvist at komme til at kende hovedpersonen ikke bare overfladisk, men tem-